

Monografijos „Kanonų teisė Bohemijos Karalystėje viduramžiais“ recenzija

Ignas Gagas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros doktorantas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel.: (+370 5) 236 6167
El. paštas ignas.gagas@tf.stud.vu.lt

2024 m. Konstantino Filosofo universitete Nitroje (Slovakija) buvo išleista Menų fakulteto viduramžių istorijos profesoriaus Pavelo Krafl monografija „Kanonų teisė Bohemijos Karalystėje viduramžiais“ (Krafl Pavel (2024). *Canon Law in the Kingdom of Bohemia in the Middle Ages*. Vydavatelstvo Z. Magdova–Tlaciaren s.r.o., Presov).

Viduramžiais Bažnyčia buvo esminė visuomenės dalis visoje Europoje. Per amžius Katalikų Bažnyčia, sukūrusi jos veiklą reguliuojančias taisykles, išvystė sudėtingą teisinę sistemą, kuri paliko reikšmingus pėdsakus istorijoje. Ši Katalikų Bažnyčios raida atspindėjo ir Čekijos žemėse. Profesoriaus Pavelo Krafl monografijoje „Kanonų teisė Bohemijos Karalystėje viduramžiais“ pateikiamas išsamus Bažnyčios teisės raidos Čekijos žemėse tyrimas, pabrėžiant jos vaidmenį tiek religinėje, tiek pasaulietinėje viduramžių visuomenėje. Monografijoje gilinamasi į kanonų teisės kaip institucijos raidą, jos įtaką pasaulietinei teisei, teisės principų plėtrą bei svarbiausius teisės aktus ir institucinę struktūrą, kuri viduramžiais veikė Bohemijos Karalystėje. Svarbi vieta skiriama Bažnyčios teisės simbiozei su pasaulietine teise, apžvelgiant, kaip kanonų teisė perėmė Romos teisės elementus ir prisidėjo prie šiuolaikinės teisinės kultūros formavimosi. Monografijos autorius pateikia išsamias teisės studijų, viešojo notariato ir teismų sistemos apžvalgas, atskleidžia kanonų teisės įtaką santuokos, nuosavybės, baudžiamosios teisės formavimuisi. Monografijoje bažnytinės teisės turinys analizuojamas keturiais laikotarpiais, išskiriant kiekvieno iš jų specifinius bruožus ir raidos ypatumus.

Didžiosios Moravijos ir Bohemijos kunigaikštystėse visus įvykius bažnytiniuose reikaluose iki XII a. pabaigos formavo kunigaikštis. XIII a. ir XIV a. pirmojoje pusėje kanonų teisės reikalavimai buvo palaipsniui įtvirtinami įvairiose Bažnyčios veiklos srityse, susijusiose su santuokos teise, patronato teise ir dvasininkų imunitetu. Be to, formavosi vyskupijų centrinės institucijos ir bažnytinė teisė. Nuo XIV a. antrosios pusės iki XV a. pradžios bažnytinė teisė pasiekė savo klestėjimo viršūnę ir plėtrą – buvo sukurta kompaktiška institucijų sistema, veikusi nepriklausomai nuo pasaulietinės valdžios. Husitų revoliucijos laikotarpiu ir po jo vyko kanonų teisės neigimas. Po revoliucijos Bažnyčios padėtis ir bažnytinė teisė smuko, o bažnytiniai reikalai kartais buvo svarstomi Bohemijos ir Moravijos provincijų susirinkimuose.

Received: 09/10/2024. Accepted: 26/06/2024

Copyright © 2024 Ignas Gagas. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Bažnyčios teisės raida pradedama Didžiosios Moravijos ir Bohemijos kunigaikštystės laikotarpio iki XII amžiaus pabaigos apžvalga. Šiuo laikotarpiu Bažnyčia buvo glaudžiai susijusi su valstybe, o Bažnyčiai skirtos aukos buvo suvokiamos kaip specialios paskolos, užtikrinančios pasaulietinės valdžios paramą. XIII a. pradžioje įvyko esminis lūžis – kanonų teisė pradėjo stiprėti ir tapo svarbi reguliuojant tiek Bažnyčios, tiek pasaulietinius santykius. Kanonų teisė ėmė įsigalėti per provincialinius ir vyskupinius statutus, kurie apėmė svarbias teisinės tvarkos nuostatas, reguliuojančias tiek dvasininkų, tiek pasauliečių gyvenimą. Monografijoje išskiriamas vienas iš reikšmingiausių teisės aktų – tai 1349 m. Prahos arkivyskupo Arnošto iš Pardubicės išleisti provincialiniai statutai, tapę svarbiausiu ir plačiausiai taikomu teisės aktu viduramžių Čekijoje tiek teritoriniu požiūriu, tiek pagal laikotarpį, per kurį jis galiojo.

Vienas iš svarbiausių monografijoje nagrinėjamų aspektų yra Bažnyčios teisės poveikis pasaulietiniam teisiniam pasauliui. Dvasininkai kaip speciali ir teisiškai apibrėžta visuomenės grupė vystėsi kartu su visuomene, kuri buvo suskirstyta į skirtingus sluoksnius. Atsirado paveldima bajorija, buržuazija kaip atskira socialinė klasė, o piliečiai tapo pavaldūs savo valdovų įstatymams. Tuo metu Bažnyčia užtikrino, kad dvasininkai būtų atleisti nuo pasaulietinių įstatymų. Monografijoje atskleidžiama kanonų teisės įtaka miesto, kasybos ir provincijos įstatymams. Pavyzdžiui, Romos kanoninis teismo procesas darė įtaką Bohemijos kasybos teisės teisminių procedūrų formai per *Ius regale montanorum* kodeksą. Bažnyčios vaidmuo buvo ryškus ir santuokos teisėje. Buvo pasisakyta už santuokos sudarymo abipusiu sutarimu, pagrįstu aiškiai išreikštu abiejų šalių sutikimu, principą, kuriuo tuo metu buvo siekiama bent jau oficialiai užkirsti kelią priverstinai sudaromoms santuokoms. Bažnytinė santuokos teisė draudė santuokas tarp artimų giminaičių, siekdama užtikrinti visuomenės sveikatingumą, kas buvo ypač svarbu uždaroje ir teritoriniu požiūriu izoliuotose gyvenvietėse, taip pat tam tikroms visuomenės klasėms, pavyzdžiui, bajorijai. Reikalavimas, kad santuokos būtų sudaromos bažnyčioje, patikslino asmenų teisinį statusą – atsižvelgiant į šį reikalavimą buvo sprendžiama, santuoka egzistuoja ar ne, o tai, be kita ko, turėjo įdomiąją galią teisinėse bylose.

Bažnyčia Čekijos žemėse padėjo išplisti valstybinio notaro institucijai. Ryšys su Bažnyčia buvo akivaizdus dėl to, kad kiekvienas notaras turėjo būti dvasininkijos narys. Vietinį notarą skirdavo Prahos arkivyskupas, kuriam imperatorius Karolis IV buvo perdavęs savo įgaliojimus, arba popiežius. Tuo pat metu viešieji notariai dirbo tik Bažnyčioje, t. y. dokumentuodami bažnytinius teisės aktus arba tvirtindami chartijas kaip notarinius dokumentus. Viduramžių notaras Čekijos žemėse, priešingai nei Pietų Europoje, kur buvo taikoma romėnų teisė, neatliko notarinių veiksmų pasaulietinėje teisėje. Monografijoje nagrinėjamos patronato ir nuosavybės teisės, išskiriant bažnyčių materialinį aprūpinimą, parapijos beneficijų inkorporavimą, arkivyskupijos ir kapitulų turto administravimą, feodalinę teisę.

Siekiant, kad bažnytinis institucijų turtas, įskaitant ir jos žemėse gyvenusius valstiečius, nebūtų įtrauktas į bendrąją teisinę sistemą, buvo naudojamosi imunitetai. Nuo XII a. vidurio vyskupijos ir atskiri vienuolynai pradėjo gauti imunitetų dokumentus, o nuo XIII a. pradžios imunitetai buvo įgyjami didesniu mastu. Nuo XIII a. visuomenės raida buvo civilizacijos žingsnis į priekį, kuris padėjo pamatus vėlesniam moderniosios visuomenės atsiradimui. XIV a. šią pažangą sustiprino popieriaus, kaip pigesnės medžiagos, ant kurios galima rašyti, atsiradimas. Būtent dėl to kiekviena parapija galėjo turėti savo galiojančių provincijos ir vyskupijos statutų egzempliorių, o ankstesniu laikotarpiu, kai buvo galima naudotis tik pergamentu, šių statutų tekstai buvo prieinami tik katedros bažnyčioje ir galbūt keliose pagrindinėse vyskupijos bažnyčiose. Statutų sklaida lėmė geresnį šių teisės normų pažinimą, o tokių normų laikymąsi buvo galima geriau užtikrinti. Tai tapo neatsiejama ir nuo bažnytinės teisminės valdžios Čekijos žemėse raidos, kurioje, be kita ko, egzistavo šie teismai – oficialusis teismas, generalinio vikaro teismas ir specifinis *corrector deri* teismas. Teisminiu ir administraciniu lygmeniu centrinėse vyskupų įstaigose buvo vedamos specializuotos oficialios knygos, įskaitant teismų knygas.

Bohemijos Karalystėje kanonų teisės ir kanoninės jurisprudencijos vystymuisi, be kita ko, didelę įtaką padarė universiteto Prahoje įkūrimas ir jo Teisės fakulteto įsteigimas, o vėliau ir atskiro Prahos teisės universiteto įsteigimas. Nors šios institucijos nebuvo tokio pat lygio kaip Italijos švietimo centrai, tačiau jos suteikė kanonų teisės išsilavinimą studentams iš visos Centrinės ir Šiaurės Europos. Daugiausia informacijos pateikiama apie paskaitas, skirtas Grigaliaus IX dekretams. Svarbu paminėti ir kanonų teisės rankraščių gausą Bohemijos Karalystėje. Tyrimai rodo, kad Bohemijos bibliotekose buvo apie tūkstantį kanonų teisės rankraščių, dauguma jų parengti vėlyvųjų viduramžių laikotarpiu. Šie rankraščiai buvo saugomi bažnyčiose ir vyskupijose, o daugelis jų turėjo didelę įtaką teisinės minties plėtrai.

Monografijoje taip pat skiriama dėmesio husitų judėjimui ir jo santykiui su kanonų teise, aptariama husitų judėjimo kritika Bažnyčios teismų sistemai dėl esamos teisinės procedūros, kuri nepakankamai užtikrino teisingumą. Husitų judėjimo, vadovaujamo Jano Huso ir Jokubelio de Misos, atstovai gerai išmanė kanonų teisę, kurią dažnai naudojo reformistinėms idėjoms ir nuomonėms paremti. Husitai teigė, kad visa, kas prieštarauja Dievo valiai, yra žmogiška konstrukcija, kurią reikia pašalinti. Be to, jų kritikos sulaukė ir teisminių įrodymų teorija, kuri, nepaisant griežto formalizmo, neužkirto kelio priimti neteisingus sprendimus.

Monografijoje atskleidžiama, kaip Bažnyčia paveikė pasaulietinę teisminę valdžią pasinaudodama savo teise įtvirtinti prieglobsčio teisę bažnyčiose. 1349 m. provincijos statutai draudė pasaulietiniams teisėjams ar bet kuriam kitam pasaulietiniam pareigūnui sulaikyti asmenį, kuris buvo baudžiamas už nusikaltimą ir ieškojo prieglobsčio bažnyčioje. Bažnyčios administratoriui tarpininkaujant, tokiam asmeniui buvo garantuota gyvybės apsauga, jis negalėjo būti fiziškai baudžiamas, o jo bausmė turėjo būti sušvelninta.

Kanonų teisė Bohemijos Karalystėje viduramžiais ne tik reguliavo Bažnyčios vidaus gyvenimą, bet ir darė įtaką pasaulietinei valdžiai, reformavo teismų procedūras, įvedė naujas teises taisykles. Monografijoje išsamiai atskleidžiamas kanonų teisės indėlis į šiuolaikinių teisinės sistemos principų kūrimą bei Bažnyčios ir pasaulietinės teisės sąveika viduramžių visuomenėje.